

УДК 81'373.611.2'282

**ПРОБЛЕМА ЧАСТИНОМОВНОГО (НЕ)РОЗРІЗНЕННЯ:
ПРИСЛІВНИК ЧИ КОНСТРУКЦІЯ
«ПРИЙМЕННИК + ІМЕННИК»?**

Тетяна Ястремська

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора
з наукової роботи Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(Львів, Україна)

e-mail: tetyana.yastremska@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9619-7730

У статті порушено проблему частиномовного (не)розрізнення, resp. синкретизму, що виявляється у неможливості в багатьох випадках окреслити частиномовний статус слів, зокрема локативних прислівників та прийменниково-іменникових конструкцій на зразок в+гору, в+горі, з+гори, на+гору, на+горі, під+гору, утворених від базового слова гора.

Дослідження проведене на підставі аналізу майже 200 мікроконтекстів функціонування лексем у говорах української мови (передусім південно-західного наріччя).

Ключові слова: локативний прислівник; прийменниково-іменникова конструкція; синкретизм; семантика; словотвір; говори південно-західного наріччя української мови.

Yastrems'ka Tetiana. The Question to Part-of-speech (Non)distinction: Local Adverb or Prepositional-Nominal Construction?

The paper is an attempt of analyse of the local adverbs that represent static i dynamic localization – a location of the object (relative to another object). The local adverbs are modelled [в/у + N_{Acc}], [в/у + N_{Loc}], [з + N_{Gen}], [на + N_{Loc}], [на + N_{Acc}], [під + N_{Acc}], namely: в+гору, в+горі, з+гори, на+гору, на+горі, під+гору.

More than 200 micro-contexts of the function of the adverbs in the South-Western dialects of Ukrainian language are analysed. The focus primarily lies on the semantic aspect.

The purpose of the research is to analyse the peculiarities of the structure and semantics of the local adverbs of static and dynamic localization, on the example of the derivatives -гор(a) to identify the patterns of determining the part-of-speech status of the linguistic units (adverbs or prepositional-nominal construction), formed by these models. The adverbs (or prepositional-nominal constructions) represented the spatial opposition («upper part» – «lower part»).

The sources of research are dialect dictionaries, card indices and texts, regional linguistic atlases, records of the dialectal speech by the author, and some other researchers, ethnographic and dialectal materials from XIX c. until now (Yakiv Holovats'kyj, Volodymyr Shukhevych, Volodymyr Hnatiuk, Antin Onyshchuk, Ivan Verchrats'kyj, Mykhajlo Zubryts'kyj, Zenon Kuzelia, Ilarion Svientsits'kyj, Mykola Hrycak and others).

The semantics of adverbs and prepositional-nominal construction often coincides. This can be explained by the fact that semantic components united around the core component of the semantics of the basic word гора – 'mountain', 'mountainous areas', 'hill', as follows: 'high in the mountains', 'on the mountain, on the top of the mountains', 'on the hill' (a static localization); 'towards the top of the mountain; to the mountain', 'in the direction of the top of the mountain (the hill)', 'downhill' (a dynamic localization). It explains the relevance of the study.

© Ястремська Т., 2019

Micro- and macrocontexts are used to define semantics and grammar of words, «live» contexts. The analysis of derivatives,

recorded in dialectological sources, also enabled to identify specific dialectal phonetic features at different levels of speech.

Important are the linguistic factors (dependent words of the adjective-type declension (із гори високої, на мій горі, з другої гори), a repeat of derivatives (на горі, на горойці), toponyms and micro toponyms (на горі М'яківці, на гору на Городлівську), macrocontexts) and extralinguistic (recording location, background knowledge).

Keywords: local adverb, prepositional-nominal construction; syncretism; semantics; word-building; South-Western dialects of the Ukrainian language.

Порушена проблема тісно пов'язана з питаннями трансформації, переходу слів з однієї частини мови в іншу, міжчастиномовної омонімії, частиномовного синкретизму, зокрема як «взаємодії мовних одиниць на семантичному і граматичному рівнях» [Данилюк 2006, с. 3], що дедалі частіше актуалізуються в лінгвістичних дослідженнях [Ващенко 1953, с. 14; Селіванова 2008, с. 45; Данилюк 2006; Глібчук 2014; СМО 2016, с. 7–8 та ін.]. Як зазначила Н. Глібчук, синкретичні явища «нібито порушують стрункність традиційних класифікацій, однак є закономірними, бо свідчать про безперервні динамічні процеси в мовленні» [Глібчук 2014, с. 91].

Із-поміж «дискусійних й остаточно не розв'язаних проблем частиномовної класифікації» – систематизація прислівників [Селіванова 2008, с. 443]. Неусталеність написання деяких прислівників разом, нарізно і навіть через дефіс – це виразно засвідчують діалектні джерела! – значною мірою ускладнює аналіз і водночас підтверджує думку науковців про тривалість і незавершеність процесу адвербіалізації, про наявність перехідних одиниць, які умовно можемо зарахувати до прислівників. Це пов'язане, зокрема, з неможливістю диференціювати прислівник і прийменниково-іменникову конструкцію (ПІК), що мають те саме семантичне навантаження; про «аналітичні синтаксичні прислівники» див.: [Вихованець, Городенська 2004, с. 301–305].

Мета статті – на прикладі дериватів *-гор(a)* виявити закономірності визначення частиномовного статусу мовних одиниць (прислівник чи ПІК), утворених за моделями [*в/у* + *N_{Acc}*], [*в/у* + *N_{Loc}*], [*з* + *N_{Gen}*], [*на* + *N_{Loc}*], [*на* + *N_{Acc}*], [*під* + *N_{Acc}*], а саме: *в+гору*, *в+горі*, *з+гори*, *на+гору*, *на+горі*, *під+гору*.

Реалізація мети передбачає виконання низки завдань, а саме: на матеріалі говорів південно-західного наріччя української мови виявити мовні одиниці, утворені за цими моделями; проаналізувати особливості їх семантичної структури залежно від контексту, виокремити допоміжні засоби (означення, топоніми, ремарки автора, макроконтекст та ін.), що дають змогу диференціювати деривати.

Дослідження проведене на підставі аналізу майже 200 контекстів функціонування лексем у говорах української мови (передусім південно-західного наріччя). **Джерельною базою** дослідження слугували записи говіркового мовлення української мови, діалектні словники та картотеки, діалектні тексти, регіональні лінгвістичні атласи, етнографічні й діалектні матеріали від ХІХ ст. (Яків Головацький, Володимир Шухевич, Володимир Гнатюк, Антін Онищук, Іван Верхратський, Михайло Зубрицький, Зенон Кузеля, Іларіон Свенціцький, Микола Грицак) і дотепер та ін.

Проведений комплексний аналіз формально-структурних та епідигматичних (дериваційних, мотиваційних, семантичних) особливостей прислівників-репрезентантів бінарної опозиції «верх – низ», дериватів базових слів *верх*, *гора*, *низ*, *діл*, *під* [Ястремська 2018; Ястремська 2019а;

Ястремська 2019б] засвідчив, що не завжди можна чітко окреслити частиномовний статус дериватів, адже семантика прислівника та одноструктурної ПШК часто повністю накладається, передусім якщо семантичні компоненти об'єднані довкола стрижневого компонента семантики базового слова *гора* – ‘значне підвищення над навколишньою місцевістю або серед інших підвищень; гора’, а також ‘гірська місцевість’, ‘пагорб’ (значення статичної та динамічної локації). Подані нижче приклади, власне, засвідчують, що часто визначити частину мови складно або й неможливо.

І. Статична локація

1.1. ‘високо в горах’; ‘на горі, на вершині гори’; ‘на пагорбі’; ‘вище щодо іншого об'єкта’

● *на+горі* <бути, стояти, танцювати, чекати>*: *На горі, на горі снѣжок ся більє. / Де ся моя рыбка на зиму подыє? (Верхр_ЗнД, с. 106, 166); На горі гай, за гайом мургай, за мургайом сапай, за сапайом ханай (волось, брови, ніс, рот) (Верхр_Б, с. 114); Там на горі, на горі, / Танцювали вопирі (Гн_Г, с. 176); Ой на горі два дубки/ Схилили ся до купки (Шух. III, с. 163); Ой на горі, горі, йивір похилив сі,/ Ой там козак д' мамі з низька поклонив сі (Шух. III, с. 158); На горі, високо межи небом і землев, де вона сиділа, росли лиш афини (Шух. V, с. 15); Иван мав возок. Раз був він з возком на горі [...]. Пустив возок на долину и сів тай кермує (Шух. V, с. 154); Тай люди звеўкали, стюкали тай они відступили сі з дороги и поставали усї петь <вовків> на горі тай дивет сі (Он-к_М, с. 25); И він учинив собі божнице ('ідол'. – Т. Я.) на горі (КГ); Нагор'ї дуже багато сн'гу (КСГГ); Там на горі в арданській воді, на горі в арданській воді ... (Свенц., с. 139; Он. I, с. 386); Ой, на гор'ї коничейк'е, цу-цу, йа ўже тойї йішечк'и'е не хόчу (Он. II, с. 359); Ой, на гор'ї монастір, там йа сповідаўс'а ... за йедну признаўс'а (Он. II, с. 138); На горі в стаєнці, ой на горі в стаєнці білі ягнятка бляют (Матіїв, с. 37); Повідал-єс, же мня возмеш, як на горі жито зожнеш (Пиртей, с. 102); Три зámкы ... на гор'ї (УЗГТ, с. 105); Клуб на гор'ї старій (Колеснік, с. 302); I д'й'чата/ і х'лопц'і чи'кайут на гор'ї/ 'пок'и ни 'зйіде 'сонце" (ГПЗН, с. 131); Се"ло 'наше" 'було на гор'ї// та'тари сп'лили й'го з'ў'с'ім (УГПЗН, с. 83).*

Засвідчено в аналізованих говірках також лексему *вгорі*, що функцієє суто як прислівник із такою семантикою:

– ‘високо в горах’ <стояти, бути, жити>: *Ой въ горѣ, горѣ, шовкѣвоѣй травѣ, А въ той травѣнцѣ стоить намѣтець, На томѣ намѣтци золотый столѣць (Гол., с. 463); У горі, у Чорногорах,_Г є озеро (Шух. V, с. 224); Вгорі, на полонинах, над Жаб'єм, найбільшим селом, що розкинене у просторі більш як на 10 кілометрів, недалеко від Буковини ... (Шек. Р, с. 329); Це ў'чен'ї 'л'уди з бо'родами 'ход'е ... ў нас йе там ўгор'ї/ шо во'ни жи'йут (Колеснік, с. 342);*

– ‘у гірській місцевості’ <вродити>: *Йа в горі, в горі, йа в Вєфлєсмі ** / Пречиста Діва диты вродила (Шух. IV, с. 141).*

II. Динамічна локація

2.1. ‘у напрямку до вершини гори; на гору’

● *в+гору* <іти, знати, тягнути>: *На дождж (або и на сніг), то худоба сі буде снити, шо сі жине коби не ў гору, а як у долину то добре – хибне слота, ци*

* Приклади подано хронологічно за такою схемою: аналізована мовна одиниця (*в+гору*), дієслова, з якими вона поєднується (у фонетичній, граматичній та семантичній адаптації), після двокрапки – ілюстративний матеріал (відповідно до першоджерела), відтак – джерело фіксації.

** Як відомо, Вифлєем розташований на гірському пасмі, що сягає 170 м вище від рівня моря.

зимно (Он-к_НК, с. 58); Молоди́ц'а пи́шла ў́ж'е ў́гору, а йа ко́сиў, ко́сиў да́льше (Гуц., с. 277); Бува́йут та́кі, шчо са́мі т'ега́йем са́ни ў́гору і спу́ска́ймо са́м'і собо́ў до́л'і (Он. П, с. 201); Во́на йа́к та ша́бра го́нила/ п'і́гнала ту́да ў́го́ру [...] а ву́на же́ не на́зат/ с'у́да на д'і́ў же́ не/ п'і́гнала с'у́да/ ву́на три́ ра́зи го́нила ге́т і на́зат (ГПЗН, с. 62); вгору, як і вгорі, усталилося в українській мові та в говорах як прислівник, проте okazіонально фіксуємо вживання як ПІК, пор.: Піздрий ('поглянути, подивитись'. – Т. Я.) Слено в гору зелену./ А на ті горі три дерева стоять (Верхр_Л, с. 347);

• **до+гори** <кидати, іти>: Як я ішла сама до горі, то йма –/ Як ми шли вобое, стежка малювана (Верхр_Б, с. 189); То сьи робило під берегом ('круча'. – Т. Я.). Довбуш взяв з вїта голову и кидав у беріг до гори; голова си качыла назад ид нему, а він відси топїрцем бив и назад до гори завертав, йик гарбуз (Шух. V, с. 185);

• **на+гору** <витягувати, іти>: Жиде, возмеш Івана на віз і зависи го до перини і будеш го тягнути сам на гору, то Іван ся признат о грошах. Жид взяў Івана на віз, завїў го до перини і тягне сам на гору [...]. Вытяг жид на гору тай сьї тай дыхат (Верхр_Л, с. 205); Пісьльи того вона <гадина з крилами> притыгла си на гору на череві; летїти не могла, бо була дуже найджена (Шух. V, с. 15); Ни наладовуй таку повну фіру сіна, бо ті нїбожєта ни вікєгнут на гору (БГС, с. 313); З гори лехко стручувати ('зіптовхувати'. – Т. Я.) тачку, а на гору тяжко <витягати> (БГС, с. 531); <Гану́сен'ка> на гу́ру виб'і́гає [...] М'і́ха'л'а вигл'і́дає (УГПЗН, с. 51); Ў н'іч на І́вана Ку́пала х'лопц'і́ к'рали л'і́с'к'и ('хвїртка'. – Т. Я.) ў д'і́вок/ зно́'їси́ли йі́х на м'і́ст 'посе́'р'т се́'ла/ ро́'били 'вежу́ с тих бра́м/ і 'ф'іру ви́'т'а'гали на го́'ру (УГПЗН, с. 84);

• **під+гору** <їхати, іти, падати>: Ъхавь подь гору, та якь зацўкалися ('затягтися'. – Т. Я.) шкапінята, ни судї божє зь м'єсця рушити (Гол., с. 585); Мой конїкь сивенькій На камєнь не стўпїть, Каменя не влўпїть, Нїмь подь гору вїйде, Он сонєнько зойде (Гол., с. 406); Як воно <дерево> має упасти під гору, підтинають дорнянками з гори а підпїлюють з долини і «підгоняють клиєм» (Шух. П, с. 177); Встав Лукин, глянув ще раз любо на плесо озера і спровола пішов під гору (Лом., с. 169); По́в'і́да о 'газ'д'і́/ котрї́й 'ішоў до 'церкви́ п'ід 'гору (ГПЗН, с. 147); Ледве-м дійшла до тебе – така т'ажка́ дорога – підго́ру, вниз, підго́ру, вниз ... (ЗА).

2.1. 'у напрямку з вершини до підніжжя гори; із пагорба'; 'із гірської місцевості'

• **з+гори** <іти, їхати, кидати, падати, стручувати 'зіптовхувати', спускатися, кричати, дивитися, визирати, захмаритися>: Тай повідат лишка ('лисиця'. – Т. Я.): єн куме воўку, розжен ся з гори тай до воды скоч та плясканку дістанеш (Верхр_Л, с. 198); А жид до-верьха втыкал, а Петро сидыл. Як згоріло, як ся уж день правил і жид ся з го́ры призірал, што с того буде? І так як видыл, же каждая солома на своїй купцы і зерно на своїй купцы і так жид прилетыл (Верхр_ЗНС, с. 123); Ой з гори ся захмарило, коби не слотило./ Коби мое солодетко спенцер ('куртка'. – Т. Я.) не змочило (Гн_К, с. 163; Он. П, с. 240); Духи випивають молоко у коров, насїлають сон на чоловіка, коли він хоче пильнувати чого, вівертають дерева, провалюють каміня з гори, насїлають громи та лискавки (Шух. I, с. 43); Під «облазом» (придорожною скалою) вигне він <кїнь> тіло, щоби не завадити «тєрхом» або їдцем о скалу; на «трєтотї» (дрїбнім камїню), особливо їдучи з гори (Шух. I, с. 79–80); На мене сїдаєш, нагаєчков красш./ Из гори з їзжаєш, мене <ко́ня> не

стримаєш (Шух. III, с. 158); Я дужий, ни бою си, я з гори з ковча видіти му все, шо си діє (Шух. V, с. 17); Коли Довбуш вернув ся до стаї, а вакарі стали збиткувати ся над ним, як перше, то кидав він одного по другім з гори, мов камінчиками (Шух. V, с. 171); Из Филюком з Йосипом я робиў у бутинї; так, як то у нас по два люди на раташи є, так я буў из Йосипом. Разом чуємо, у ночи кричит из гори: Клай – гу! Але що кричит – не знати ... (Он-к М, с. 41); З горі відко верх'ї мого се'ла (КСГГ); Кейгоў кричі'т, йек і'дэ коўбок згорі (ГГ, с. 95); Унаў з горі і пішоў карбул'ц'ї ('клубком'. – Т. Я.) аж у саму млаку ('болото'. – Т. Я.) (Он. I, с. 246); Д'ітіна на затку згоры' ч'іхудайеса ('ковзатися'. – Т. Я.) (Он. II, с. 372); Нон ('той'. – Т. Я.), што іде згоры (Пиртей, с. 244); Коли вун зайшоў згоры / то ув'ід'їў дуже файну р'іку (УЗГТ, с. 65); Идуд' гост'ї згорі / заквивайте столи (УЗГТ, с. 369); Я перши литіла з гори каработи ('шкереберть'. – Т. Я.) (БГС, с. 190); Мус райцувати ('гальмувати'. – Т. Я.), коли фіра повна снопів, биз райцу коні самі ни спрут фіру згоры (БГС, с. 449); Купила роглі дитині та буди мати на чому їхати згоры (БГС, с. 458); З гори лехко стручувати тачку, а на гору тяжко (БГС, с. 531); пор. також ідіоми зі значенням 'легко, просто': Як дурному з гори (Ном. № 7718, с. 148); Як дурному з гори збігти (Ном. № 7718, с. 148); Легко, як дурному з гори бігти (Ном. № 7718, с. 148); Як п'яному з гори котицьця (так легко) (Ном. № 7719, с. 148); Тобі туди йти, як з гори бігти (Ном. № 5042, с. 98).

Окрему групу формують приклади з парними конструкціями, які репрезентують обидва «полюси» семантичної опозиції в одному мікроконтексті (передусім деривати -гор- і -дол-), а саме:

- **з+гори в+долину**: Розкинені гуцульські хати [...] по «розчолінах» (горах, на яких видно одним пасмом з гори у долину ліс, другим поле або пасовиско) (Шух. I, с. 73); Єк си комус снит, шо за ним женетци маржсина из гори у долину, то хибнет година (Гк 1935, с. 38); Єк си комус снит, шо за ним женетци маржсина изгори у долину, то хибнет година (Шек. Р, с. 74); У доці таким каміням закарбучує ('кидати зі силою'. – Т. Я.) часом з гори аж у долину (БГС, с. 131); З'рубані де'рева ризували з го'ри ўдо'лину// там 'дерево во'зили 'терхом (БГТ, с. 126);
- **з+гори в+долиночку**: Отвори-ко ми, мамочко, нижну кватирочку./ Виїжджає компанія з гори в долиночку (Шух. III, с. 234); Отвори-ко ми, мамочко, нижну кватирочку./ Виїжджсьє кумпанія з гори в долиночку (Шух. III, с. 235);
- **з+гори до+долини**: Ой там з горі до долини горох покотіў се./ З Украйіни до дьівчіни козак поклоніў се (Верхр_Б, с. 141); Ой ідеме, ідеме з гори до долины./ Ідеме глядати той новой родини (Верхр_Л, с. 259); Не поздравляй ты ня з гори до долины./ Бо я поздравлена од своей родини (Верхр_Л, с. 308); Што будеме робш, кой сме поробили./ Будеме ся качац з гори до долины./ З гори до долины з Ваньом на малины./ Дай ми Ваню малин, бо-с ня вінка збавиў (Верхр_Л, с. 354); Ідеме, ідеме з гори до долины./ Ідеме глядати новітны родини (Верхр_Л, с. 249); Ідеме, ідеме з гори до долини, ідеме глядати той нової родіни (Панцьо, с. 16);
- **з+гори ... з+доли**: Подувай вітричку із гóры, із доли, / Потыш пане Боже сіроты і тдовы! / Уже-м та подувал із гóры, із доли, / Уже-м потышивал сіроты і тдовы! (Верхр_ЗнС, с. 201); Подувай вітрику з гóры од Бескыда./ Оздай мі придуси, кого я любила./ Иши подувай здолы од Дуная./ Оздай мі придуси, кого віджу рада (Верхр_ЗнС, с. 213); Та ізгóри

- ся похмáрило, а здóлі погóда (Матіїв, с. 194); *Ізгóрі ся похму́рило, а здóлі пану́є, Любів менé, лиши́в менé, най типі́рь бану́є* (Матіїв, с. 194);
- **з+гори ... з+долу**: *В'ітер п'раво гор'іш'нец 'дуйе, зго'ри, ко'ли 'в'іє 'в'ітер, а дол'іш'нец, ко'ли з'долу* (КСГГ);
 - **з+гори ... на+долині**: *Качали ся возы з горы́, на доли́ны стали, / Любили ся чорні очи, теперъ перестали* (Верхр_ЗнД, с. 195);
 - **з+гори на+долину**: *Ой там пішли́ малярчики з горі́ на доли́ну, / Ой там ста́ли рубáтойки явір, ясеніну* (Верхр_Б, с. 137); *Ой із горі́ на доли́ну поволéйку зійду, / Я до сво́ї милéйкойі на вечеру при́йду* (Верхр_Б, с. 152); *Пилá-м, пилá-м, напилá-м ся, / Впала-м з горы́ не вбі́ла-м ся, / Впала-м з горы́ на доли́ну, / Іздойми ня побратиму!* (Верхр_ЗнД, с. 182); *Іспусти́в сі пан староста з гори на долину* (Шух. III, с. 188); *Вігнал ко́злика от на гору пасти, / Закрали сі вóўці козлика украсти, / Зігнали ко́злика з гори на долину* (Он_к_НЖ, с. 63); *Подиві́ся, мо́я до́ню, вь вьі́жнюю кваты́ру, Спуска́ются козачéньки зь горы́ на доли́ну* (Гол., с. 442); *Білявино солодийка, я за тобов гину – заверни мі сиві воло з гори на долину* (Свенц., с. 150); *Він зійшо́ў згорі́ надолі́ну* (КСГГ); *Ой буйнен'кий вітер в́іє з гори на долину* (КГ); *Коті́лося терéто ('колесо'. – Т. Я.) з горі́ на доли́ну* (Матіїв, с. 114); *По'в'іі/ 'в'ітре/ по'в'іі 'бу́йний/ з горі́ на до'лину/ 'мо́ю 'сумну 'неси 'душу там на Лемк'іуш'чину* (УГПЗН, с. 195);
 - **на+горі ... в+долині**: *Мого миленького у кайдани ймі́ли, / На горі́ ой ймі́ли, в доли́ны в'язáли* (Верхр_ЗнД, с. 189);
 - **на+гороньку ... в+долиноньку**: *Ой вийду я на гороньку, / Подивлю ся в долиноньку* (Гн_Г, с. 103).

Засвідчено сталі словосполучення, до складу яких входять парні прислівники, напр.: *то згору, то здолу; і згори, і здоли* 'з усіх боків; зусібіч': *Пов'ї́ в'́тре буйнесéнькій то згóру, то здóлу, / Чей розв'є́сь, в'́тре буйный, мо́ю лиху до́лю* (Гол., с. 595); *Ей кебы-с знаў Янчік, як ня болит пальчік, / Навертаў бы-с во́лы и з горы́ и з до́лы* (Верхр_Л, с. 362).

Наявність залежних слів, виражених прикметниками (*висока, зелена*), займенниками (*та, ота, отота, єдна* 'якась'), числівниками (*друга, третя*)), допоміжними мовними засобами (топоніми та мікротопоніми, макроконтест), можна трактувати як м о в н і ч и н н и к и, які дають підстави для припущення, що аналізована мовна одиниця – це ПК, адже, як відомо, прислівник не «приєднує» залежних слів форм прикметникового типу відмінювання (СМО 2016, с. 70), а саме:

– **прикметники** (у пре- та постпозиції до іменника): *Тогди при́йшо́ў пуд йінну́ скля́нчану́ гору́* (Гн_УР, с. 70; УЗГТ, с. 215); *Кщене, не роджене, на висо́ку гору́ высаджене (дзвін)* (Верхр_Л, с. 225); *Ой на горі́, на висо́кій, / Казав леді́нь дівці́ ...* (Шух. III, с. 138); *Куєт міні́ зазулечка на висо́кій горі́, / Будут люде пам'ятати й діти коліскові́* (Шух. III, с. 170); *Війшов, війшов Гребенючок та на ві́шну гору́: / Розступи си, сира земле, най у тобі втону!* (Шух. III, с. 200); *Ой із гори висо́кої бігла вода бистро, / Йик уті́кав із рекрутів Маруськів Дмитро* (Шух. III, с. 219); *Перед сходом сонця і́дуть стрі́ліці на висо́ку гору́* (Шух. IV, с. 215); *Ай на горі́ на висо́кій я курка голодна, / Я дівчині заспіваю, вна мені́ не годна* (Гн_К, с. 131; Он. II, с. 397); *На горі́ не́ньскі, на доли́ні одиле́нські спала присьвіта Гі́ва під оцем Николаем, під чудоу́ним образом* (Он_к_НК, с. 4); *На горі́ ангелські, на доли́ні одиле́нські спала присв. Гі́ва під оцем Николаем, під чудоу́ним образом* (Он_к_НК, с. 4); *Ой на горі́ на восо́кі баба бу́лі пече – не мош і́нні присту́пити, бо ка́мьном мече* (Свенц.,

с. 151); *Ой на горі на високі вітер повіває – сидит цїсар на крісолку до домку думає* (Свенц., с. 147); *На горі на високі вітер сіно сушит – бо ти знав що знаю (я) то бось ся розболїв* (Свенц., с. 149); *Ой їхали козачейкі з високої гори – на вперед них Ганусейка на воронім кони* (Свенц., с. 148; Он. I, с. 463); *Ой, на гóр'ї, на висок'її зозул'а кувáла, йа в'їт своїї нев'їстиц'ї дарї д'їстáла* (Он. I, с. 42); *Ай, на горі на високій густа березина* (Он. I, с. 49); *Ой, на гóрі, на висóкій водá т'їлес'їтс'а, майе баба пїятдис'át л'їт, а иче комис'їтс'а* ('маніритися'. – Т. Я.) (Он. I, с. 371); *Ой на гóрі, на висóкі, бойки бóлі* ('картопля'. – Т. Я.) пéчут (Матїїв, с. 46); *Ой над'їхав верхóвиниць з висóкої гóри* (Матїїв, с. 57); *На висóк'її гóр'ї ... почáў будувáти зáмок* (УЗГТ, с. 79); *Шоб^н ви ме^н не по'хо^лвали у Мо^ннастир'ку на тї ви'сок'ї го^лр'ї* (ГПЗН, с. 84); *З ви'соко'її гори йав'їр с'а хи'л'айе/ мо'ло'да На'тал'а на 'посад с'ї'дає* (ГПЗН, с. 115); *Ко'леса па'лили 'перед ве'ли'код'н'їми с'в'атами/ [...] йак нак'лали на та'к'ї ви'сок'ї го'р'ї/ ви'соко тих с'катїў/ запа'лили/ тої дим йшоў дес' аж^м до' 'неба* (ГПЗН, с. 117); *Ої на 'гор'ї на ви'сок'її зац'в'їли чор'ниці* (УГПЗН, с. 154); *Ої на 'гор'ї на ви'сок'її баба 'бул'бу 'пече* (УГПЗН, с. 154); *Ої на 'гор'ї/ на ви'сок'її/ па'лиси'а ін'дик'ї* (УГПЗН, с. 155); *Ўт'їкала на дўже високу го'р'у* (УЗГТ, с. 86); *Сив'ї 'кони'к'ї' / сив'ї/ спо'чи'ваїте ш'е ў 'сил'ї/ 'жиби_с"те за'їхали за'їхали ... п'їд^м го'р'у кру'тїўу* (УГПЗН, с. 65);

– **займенники:** *А на тї горі три древа стоять* (Верхр_Л, с. 347); *Тот фурман пўаچه, же до той гори не може вытягнути. Тых трьох повідают: што нам даш, то мы тї поможемо до той гори вийти* (Верхр_Л, с. 167); *Серед неї <землі> є велика гора; як та гора стане проти сонця, то застане (заступить) єго, тогди є ніч, а як гора піде далі, то стає днина. На тїй горі в така «крїса», де усе є ніч, там долїтає лише голубець і орел* (Шух. IV, с. 5); *Сей поклик повтаряють иихтарі один за другим, а коли послїдний на самїй горі єго повторить* (Шух. II, с. 179–180); *На краю Чорного моря є висока гора, а на тїй горі є скала* (Шух. V, с. 249); *Але-м ся ззяв, зáкля-м ся выдрáнав на тóту гóру* (Пиртей, с. 137); *Два кырделі увец было на тїй горі* (Пиртей, с. 159); *Жыли на йеднў гор'ї лўди* (УЗГТ, с. 65); *Ош ідут' на ту гóру / де Христá распинали* (УЗГТ, с. 89); *Йе та'ка гу'ра Куру'л'їўка / 'кажут/ жи на тї гу'р'ї ко'л'ис" жиў Да'нило 'Галицк'її/ а то 'пеўно так і 'було* (ГПЗН, с. 55); *З другої (їмовірно, 'інший'. – Т. Я.) 'гори с'мотр'у/ 'серце 'радуїец':а* (УГПЗН, с. 197);

– **числівники:** *Повїў їм, жебї пїшлиї єдєн на єднў гору а другий на дрўгу а трєтїй на трєтю* (Верхр_ЗнД, с. 133; УЗГТ, с. 190); *Та де тоти сусїди, аж на другї горі!* (Лесюк, с. 203);

– **повтор дериватів:** при цьому пари *гора – горойка, гора – горечка* вказують на ПШК (*Там на горі фїялочки зацвїли, / Камяную горóйку укріли* (Верхр_Б, с. 132); *Там на горі на горóйциї йасне сóнце грїє* (Верхр_Б, с. 196); *Нич не виджу лем горечку, на тї горі иибеничку* (Верхр_Л, с. 273); *Там на горі, горойциї, / Райское деревице* (Гн_Г, с. 76); а *д'горі – до гори – на прислівник* (*Він йик йшов в долину, то смерть йшла за єго слїдом д'горі, а йик він йшов до гори, то смерть йшла за слїдом до долини* (Шух. V, с. 20));

– **топоніми, мікрогопоніми:** *Як увидїли вївчарі в другїй кошарі, що ідуть люди з села, почали з вївчями утікати горі снозами* ('неорана земля, поросла кущами'. – Т. Я.) *і оперли ся аж на горі Жуковї* (Зубр., с. 15); *Займили Христа тогди на гору, / Тогди на гору на Городлївску, / [...] І там розпїшли ой Суса Христа* (Шух. IV, с. 160); *Так днем перед св. Іваном [...] ходять Гуцули у верхи, з Жабїого на гору Шпциї, за рїжнородним зїлем* (Шух. IV, с. 258); *Сходьї си на розїгри в тиждєнь по Свїйтїй недїлі на горі Скуповїй, або на инчїм високїм*

верху в днину на полудни и гуляют, данцуют, грают си (Шух. V, с. 201); *Віт'ак, роздивл'ійучис'и по вс'ох бока́х, тїхо, але скоро в'їбрав'и на гору́ Д'їл* (Піпаш, Галас, с. 249); *Ой на горі́ М'аківці́ сірі́ в'овци́ вїли* (Матїїв, с. 267); *На гу'р'ї Ду'кол'ни'ц'ї́ сту'йали стуро'ж'ї і ву'ни кри'ч'ели ў с'торуну К'їл'чи'є'на* (ГПЗН, с. 55);

– **макроконтекст:** *Там была́ една́ гора́, така́ быстра́ дорога́ ... Но і потїм, де ся взяў, там ся взяў еден фу́рман і повїдають му́ тых трьох: не вы́тягнеш до́ горы! (Верхр_Л, с. 167); На́ горі́ сьніжкьї́ лежат, по́під гору́ потїчки́ бїжат а́ по́під потїчкьї́ гудачкове́ грають, аж ся́ горы́ розлїгають (старьї́й чўовек: бїльї́ волосы́, з очей́ течут сьїўзы, в груди́ му́ грат, не може́ їти́ гором) (Верхр_Л, с. 227); Спливаючі́ з гори́ потїчки́ дїлять по́хилїсть гори́ на кїльканацятъ́ снозів́ (Зубр., с. 13); Коло́ наше́го двора́ камньїна́ гора́, осиковий́ кїл, огненна́ вода; шо́ буде́ лихьї́ їти́ на гору́ – сї́ убе́ (Он-к_М, с. 124); Котра́ відьма́ була́ і мала́ хвїст такий́ і тогди́ вели́ їх на гору́, та́ гора́ називала́ сї́ Готарь́ і там́ клали́ терновий́ огонь́ (Гн_В, с. 197); Се'ло́ 'наше' 'було́ на го'р'ї [...] дзв'їн с це'р'коу'ц'ї ўпаў з го'р'и ў 'озе'ро (УГПЗН, с. 83); Ве'р'тайус' ў Кар'пати ве'с'ну зустр'їчати/ 'виїду́ їа на 'гору/ там с то'бїоу́ ту'дїї 'кождїї́ корч го'воре (УГПЗН, с. 197).*

Важливе значення мають також позамовні чинники, передусім **фонові знання** (зокрема регіональні, краєзнавчі), наприклад: *Там <у с. Пасїчна> існують копальні вже від кільканацяти років, іменно в долині Бистриці понизше устя пото́ка «Козарки» і на горі́, на північ устя́ того́ пото́ка (Шух. I, с. 16); Ї́ак ту́рк'и наступ'али́ на монасти́р, а Ма́т'їнка вїйшла́ на гору́ і ку́л'ї вирта́ла, ту́рк'їв вбїва́ла, монасти́р вр'атува́ла (Надсяння, с. 250); Од'на́ 'цєр'ква ў нас на го'р'ї/ а та ў нас ў 'центр'ї (УГПЗН, с. 139).*

Із-поміж позамовних чинників варто відзначити також місце локалізації респондентів, адже «різні географічні умови проживання носіїв мови [...] позначаються на їхній життєдіяльності. Географічні об'єкти, важливіші в життєдіяльності людини, в процесі їхньої вербалізації зазнають більшої деталізації, ніж ті самі об'єкти в інших географічних умовах, де вони не такі важливі в житті людей» [Грещук 2016, с. 4]; а для горян, верховинців гори (і все, що з ними пов'язано) є осердям їхнього світоприйняття.

На підставі аналізу корпусу прислівників у говірках південно-західного наріччя можна дійти таких **висновків:**

– проблема частиномовного синкретизму, нерозрізнення мовних одиниць з погляду їх частиномовного значення надзвичайно важлива й актуальна; спроби її розв'язати стануть корисними передусім для лексикографів, адже допоможуть більш коректно сформулювати значення прислівників, акцентуючи на важливості контексту, адже мовні ілюстрації – мікро- та макроконтексти – є визначальними для окреслення семантики слів, через недостатність яких і неповноту цитованого матеріалу визначити значення слова неможливо (пор., наприклад: *Не ца́л'ї* ('цілком'. – Т. Я.) *у гор'ї* (Он. II, с. 349); *Угор'ї ми зустр'їлиси* (КСГГ); *Пїшбў́ до се́бе нагору́* (КСГГ) та ін.;

– аналіз дериватів, засвідчених у діалектологічних джерелах, також дав змогу виявити діалектні особливості на різних рівнях мови, що не відображають специфіку мовлення носіїв говорів, а й дають змогу простежити динаміку цих явищ у цитатах, зафіксованих у різний час;

– важливе значення для аналізу мають мовні чинники (залежні слова прикметникового типу відмінювання (*їз гори високої́, на тїй горі́, з другої́ гори́*), повтори дериватів (*на горі́, на горої́цї*), топоніми (*на горі́ М'аківці́, на*

гору на *Городлівську*), макроконтексти) та позамовні (фонові знання респондентів, місце запису);

– неусталеність написання прислівників підтверджує думку науковців про тривалість, незавершеність і гіперскладність процесу адвербіалізації, про наявність перехідних одиниць, частиномовний статус яких визначити в деяких випадках складно або й неможливо.

ЛІТЕРАТУРА

Вашенко, В. С. (1953). Явища переходу в системі частин мови. [В:] *Українська мова в школі*, № 6, с. 14–22.

Вихованець, І. і Городенська, К. (2004). *Теоретична морфологія української мови*. Київ, 398 с.

Глібчук, Н. (2014). Синкретизм у площині функціональної омонімії. [В:] *Україноцентризм наукового сумління*. Збірник наукових праць на пошану професора Зеновія Терлака. М. П. Білоус (відп. ред.). Львів, с. 91–113.

Глібчук, Н. і Добосевич, У. (2016). Проблеми визначення частиномовного статусу слів. [У:] Глібчук, Н. і Добосевич, У. (2016). *Словник міжчастиномовних омонімів сучасної української мови*. Львів, с. 12–15.

Грещук, В. (2016). Чинники формування діалектної лексики. [В:] *Українська мова*, № 2, с. 3–13.

Данилюк, І. Г. (2006). *Синкретизм у системі частин мови*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01 «Українська мова». Донецьк, 20 с.

Селіванова, О. О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Полтава, 712 с.

Ястремська, Т. (2018). Прислівники місця в говорах української мови: статична локалізація. [У:] *Лінгвістика*. Зб. наук. праць. К. Д. Глуховцева (гол. ред.). Старобільськ, № 1 (38), с. 70–84.

Ястремська, Т. (2019а). Семантична опозиція «верх» – «низ»: прислівники в говорах української мови (формально-структурний аспект). [W:] *Język w regionie – region w języku*. III. Poznań [у друці].

Ястремська, Т. (2019б). Семантична опозиція «верх» – «низ»: прислівники в говорах української мови (епідигматичний аспект). [W:] *Gwary Dziś*. 10. Poznań, 2019 [у друці].

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

БГС – *Словник буковинських говірок* (2005). Н. В. Гуйванюк (ред.). Чернівці, 688 с.

БГТ – *Буковинські говірки: хрестоматія діалектних текстів* (2005). Н. Руснак, Н. Гуйванюк, В. Бузинська (упорядн.). Чернівці, 383 с.

Верхр_Б – Верхратський, І. (1912). Говір батюків. [У:] *Збірник філологічної секції НТШ*. Львів, т. XV, 308 с.

Верхр_ЗнД – Верхратський, І. (1899). Знадоби до пізнання угорско-руських говорів. Говори з наголосом дивжимим. [У:] *Записки НТШ*. М. Грушевський (ред.). Львів, т. XXVII–XXX, 276 с.

Верхр_ЗнС – Верхратський, І. (1901–1902). Знадоби для пізнання угорско-руських говорів. Говори з наголосом недвижимим. [У:] *Записки НТШ*. М. Грушевський (ред.). Львів, т. XL, XLII–XLV, 280 с.

Верхр_Л – Верхратський, І. (1902). Про говір галицьких лемків. [У:] *Збірник філологічної секції НТШ*. Львів, т. 5, 490 с.

ГГ – *Гуцульські говірки: короткий словник* (1997). Я. Закревська (ред.). Львів, 232 с.

Гк 1935 – *Календар гуцулський на рік 1935*. Накладом т-ва приятелів Гуцулщини, 228 с.

Гн_В – Гнатюк, В. (1912). Купанє й паленє відьм у Галичині. [У:] *Матеріяли до української етнології*. Львів, т. XV, с. 178–201.

Гн_Г – Гнатюк, В. (1909). Гаївки. [У:] *Матеріяли до української етнології*. Львів, т. XII, 367 с.

Гн_К – Гнатюк, В. (1905). Коломийки. Т. 1. [В:] *Етнографічний збірник*. Львів, т. XVII, 259 с.

Гн_УР – Гнатюк, В. (1898). Етнографічні матеріяли з Угорської Руси. Т. 2: Казки, байки, оповідання про історичні особи, анекдоти. [В:] *Етнографічний збірник*. Львів, т. IV, 255 с.

Гол. – Головацкий, Я. Ф. (1982). Материалы для словаря малорусского наречия. [У:] *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Пряшів, т. 10, с. 311–612.

ГПЗН – *Говірки південно-західного наріччя української мови* (2000). Збірник текстів. Н. М. Глібчук (упорядн.). Львів, 155 с.

Гуц. – *Гуцульщина. Лінгвістичні етюди* (1991). Київ, 307 с.

ЗА – Записи авторки статті.

ЗНТШ – *Записки НТШ*. М. Грушевський (ред.). Львів, т. XL, XLII–XLV, 280 с.

Зубр. – Зубрицький, М. (1905), Годівля, купно і продаж овець у Мшанци старосамбірського повіту. [У:] *Матеріяли до української етнології*. Хв. Вовк (ред.). Львів, т. VI, с. 1–40.

КГ – *Картотека «Словника говірок Закарпатської обл.»* Миколи Грицака. Зберігається в Інституті української мови НАН України. Київ.

Колеснік – Колеснік, Л. Я. (2016), *Номінація людини в покутсько-буковинських говірках: генеза та просторове варіювання*. Дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01 «Українська мова». Додатки. Київ, 346 с.

КСГГ – *Картотека «Словника гуцульських говірок»*. Зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів.

Лесюк – Лесюк, М. (2008). *Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району)*. Івано-Франківськ, 327 с.

Лом. – Ломацький, М. (1965). *Заворожений світ*. Ч. I: По той бік Чорногори. Мюнхен ; Нью Йорк, 231 с.

Матіїв – Матіїв, М. Д. (2013). *Словник говірок центральної Бойківщини*. Київ ; Сімферополь, 602 с.

Надсяння – *Надсяння: Традиційна культура і побут (етнолінгвістичні матеріали)*. (2017). М. Глушко, Л. Хомчак (упор.). Львів.

Ном. – *Українські приказки, прислів'я і таке інше*. (1864). Збірники О. В. Марковича і других. Спорудив М. Номис. Санкт-Петербург, 330 с.

Он. – Онишкевич, М. Й. (1984). *Словник бойківських говірок*. У 2-х ч. Київ.

Он-к_М – Онищук, А. (1909). Матеріяли до гуцульської демонології. Записані у Зелениці, надвірнянського повіта, 1907–1908. [У:] *Матеріяли до української етнології*. Львів, т. XI, с. 1–139.

Он-к_НК – Онищук, А. (1912). Народний календар у Зелениці, Надвірнян[ського] пов[іту] (на Гуцульщині). [У:] *Матеріяли до української етнології*. В. Гнатюк (ред.). Львів, т. XV, с. 1–61.

Панцьо – Панцьо, С. (1997). *Матеріяли до словника лемківського говору (Дієслівна лексика)*. Тернопіль, ч. 1, 55 с.

Пиртей – Пиртей, П. (1986). *Словник лемківської говірки. Матеріяли до словника*. Івано-Франківськ, 460 с.

Піпаш, Галас — Піпаш, Ю. і Галас, Б. (2005). *Матеріяли до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського р-ну Закарпатської області)*. Ужгород, 266 с.

Свенц. – Свенціцький, І. (1913). Бойківський говір села Бітля. [У:] *Записки НТШ*. Львів, т. CXIV (114), с. 117–153.

СМО 2016 – Глібчук, Н. і Добосевич, У. (2016). *Словник міжчастининомовних омонімів сучасної української мови*, Львів, 638 с.

УГПЗН – *Українські говірки південно-західного наріччя* (2005). Тексти. Н. М. Глібчук (упорядн.). Львів, 238 с.

УЗГТ – *Українські закарпатські говірки* (2005). Тексти. О. Миголинець, О. Пискач (упорядн.). Ужгород, 400 с.

Шек_Р – Шекерик-Доників, П. (2009). *Рік у віруваннях гуцулів*. Верховина, 352 с.

Шух. I – Шухевич, В. (1899). *Гуцульщина*. Ч. 1. [У:] *Матеріяли до українсько-руської етнології*. Львів, т. II, 144 с.

Шух. II – Шухевич, В. (1901). *Гуцульщина*. Ч. 2. [У:] *Матеріяли до українсько-руської етнології*. Львів, т. IV, с. 145–320.

Шух. III – Шухевич, В. (1902). *Гуцульщина*. Ч. 3. [У:] *Матеріяли до українсько-руської етнології*. Львів, т. V, 257 с.

Шух. IV – Шухевич, В. (1904). *Гуцульщина*. Ч. 4. [У:] *Матеріяли до українсько-руської етнології*. Львів, т. VII, 272 с.

Шух. V – Шухевич, В. (1908). *Гуцульщина*. Львів, ч. 5, 300 с.

Подано до редакції 30.04.2019 року

Прийнято до друку 28.05.2019 року